

GRBOVLJE NA KASNOGOTIČKIM PEĆNJACIMA IZ ZAGREBAČKE RADIONICE NA NOVOJ VESI¹

Grijanje stambenih prostorija od prapovijesti do danas sastavni je dio kulture stanovanja. Napretkom civilizacije način zagrijavanja prostorija postajao je sve zahtjevniji. Od prapovijesnog otvorenog ognjišta, preko antičkog sustava hipokausta i srednjovjekovnog kamina, do današnjeg centralnog grijanja, čovjek se trudio dobiti ugodno zagrijani prostor sa što manje dima i čađe.

Otkriće radionice koja je na Novoj Vesi izrađivala kaljeve peći već u 15. stoljeću, važan je podatak o kulturi stanovanja ondašnjih žitelja Kaptola i Gradeca.

Pećnjaci ili dijelovi pećnjaka pronađeni su pri zaštitnim arheološkim istraživanjima koje je Muzej grada Zagreba, u suradnji s Gradskim zavodom za zaštitu spomenika kulture i prirode iz Zagreba, proveo 1998. godine prigodom izgradnje poslovno-trgovačkog kompleksa Centar-Kaptol na Novoj Vesi. Premda su to radionički neuspjeli primjerci, oni zorno svjedoče o visokom tehnološkom umijeću majstora, ali i o zahtjevnim naručiteljima, koji su u svojim palačama željeli imati proizvode kakvi su krasili interijere najvišeg društvenog sloja države.

Heraldički motivi na kaljevim pećima javljaju se na primjercima izrađenim još u 14. stoljeću, a krajem 14. stoljeća i početkom 15. stoljeća - u doba vladavine kralja Žigmunda (1387.-1437.) - postali su dominantan motiv apliciran na kaljeve peći toga vremena.² Tadašnji pećnjaci ukrašavani su obiteljskim i vladarskim grbovima koji su ispunjavali gotovo cijelu prednju ploču pećnjaka. Prilikom navedenih istraživanja na Novoj Vesi nije pronađen niti jedan primjerak pećnjaka ukrašen takvim motivima, premda tipološka analiza otkopanih primjeraka upućuje na to da je radionica djelovala i u to vrijeme.

Sredinom 15. stoljeća diljem Europe izrađuju se pećnjaci s perforiranom prednjom pločom na kojoj su aplicirani različiti motivi. Između 1454. i 1457. godine u pećarskim radionicama Budimskog dvora izrađena je peć koja je izgledom premašila svoju funkcionalnu ulogu te je postala dekorativni element prostora u kojem se nalazila.³ To je tzv. *peć s vitezom* koja je vrlo brzo postala *modni trend* te su varijante takve peći ugrađivane u mnoge vlastelinske palače i dvorove toga vremena.

Takva peć izrađena je - kako svjedoče arheološki nalazi - i u spomenutoj radionici otkopanoj na Novoj Vesi.

Na perforiranim primjercima pećnjaka s kruništa peći, na kojima je u visokom reljefu prikazan anđeo poluuzdignutih krila, aplicirani su najraniji grbovi pronađeni

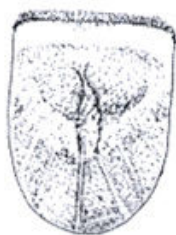
¹ Na ovom mjestu zahvaljujem dr. Ivanu Mirniku i Maji Bejdić na pomoći u izradi ovoga teksta te Tatjani Lolić za izradu crteža.

² Voit, P.- Holl, I.: 1963.: str. 12.

³ Franz, R., 1981.: str. 51.

tijekom tih istraživanja.⁴ Andeo se nalazi unutar zabata s perforiranim trolistom, u tjemenu kojega je smješten teško prepoznatljiv grb u obliku štita (sl. 1).⁵

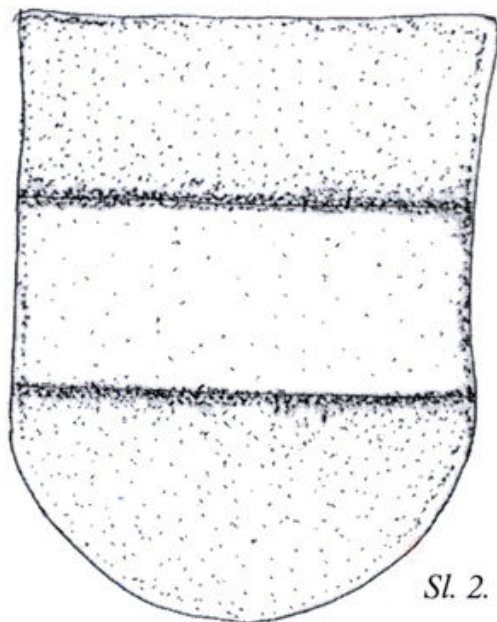
Na grbu se (prema izvorniku) nalazi prikaz jednoglavog orla - najstariji simbol Svetoga Rimskoga Carstva.⁶ Gornji i donji dio pećnjaka (podijeljeni u omjeru 1 : 3) dijeli greda na polukružnom nadvoju, na kojoj stoji andeo. Andeo u rukama nosi dva štitasta grba koja simboliziraju Austriju (sl. 2.) i Beč (sl. 3.). Takav oblik grba Austrije javlja se prvi put oko 1230. godine, a na grbu iz 1325. godine prvi je put identificirana crvena i srebrena boja aplicirana na njemu.⁷ Grb Beča prvi se

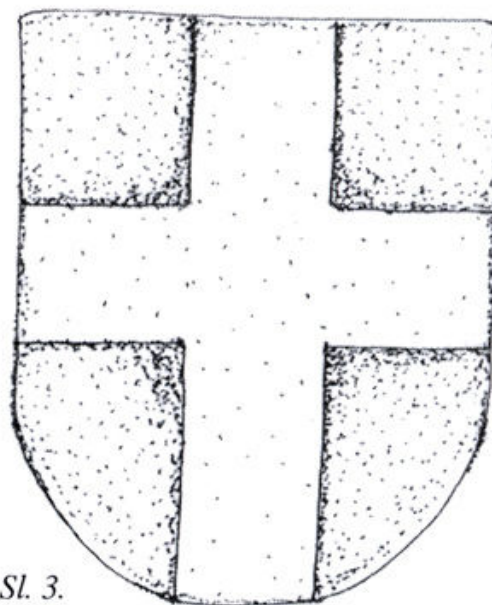
Sl. 1.

put pojavljuje 1278. godine, već 1327. godine nalazimo ga apliciranog na grudima carskoga orla, a bijela je boja križa na crvenoj podlozi prvi put evidentirana na grbu datiranom u razdoblje između 1395. i 1400. godine.⁸ Činjenica da na proizvodima radionice ugarskog dvora nalazimo motive isključivo vezane za austrijsku vladarsku kuću, objašnjenje ima u povijesnim prilikama u Ugarskoj početkom druge polovice 15. stoljeća. Naime, peć je izrađena u vrijeme kad je ugarski kralj Ladislav V. (1452.-1457.), sin Alberta II. Habsburga - nasljednika kralja Žigmunda na ugarskom tronu - preuređio dvor na Budimu, donijevši u kraljevsku palaču heraldičke motive karakteristične za dinastiju Habsburgovaca.⁹

Pećarska radionica na Novoj Vesi izrađivala je i manje kvalitetne primjerke pećnjaka za peć s vitezom. Bili su izrađivani iz lošijeg kalupa i za, očigledno, platežno manje sposobnog naručitelja peći.

Sl. 2.

Sl. 3.

⁴ Inv. br. MGZ 747 A.

⁵ Svi grbovi crtani su u mjerilu - 1:1.

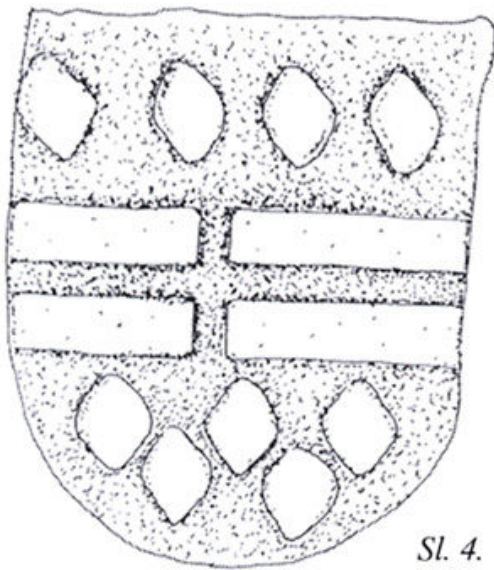
⁶ Gall, F., 1977.: str. 39.

⁷ Gall, F., 1977.: str. 124,125.

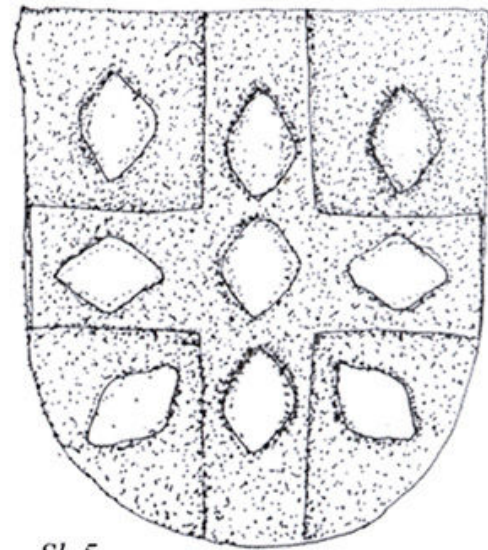
⁸ Gall, F., 1977.: str. 143.

⁹ Franz, R., 1981.: str. 51.

Njihova predimenzioniranost, rustičnost i rudimentarnost u tretiranju detalja i nadasve, gotovo potpuno - rekli bismo s neskrivenim ciljem - negiranje likovnog rješenja grbova koje andeo drži u rukama, ne ostavljaju mjesta dvojbi da su rađeni s izrazitom namjerom odudaranja od izvornika. Razlog tomu treba tražiti ili u prekratkom roku za izradu peći ili u težnji za pojeftinjenjem gotovog proizvoda. No, kako bilo, uočljivo je da su u kalupu još uvijek bili jasno vidljivi grbovi koji se nedvojbeno vežu uz Austriju i njezinu vladarsku porodicu. Intervencijom u samom kalupu - dubljenjem kružnih udubina koje na gotovom pećnjaku izgledaju kao kružna ispupčenja na grbovima, a poglavito potpunom destrukcijom grede na grbu Austrije - lokalni je majstor zasigurno pokušao prikriti izvorni izgled grbova (sl. 4., 5.). Ti nas podaci upućuju na mogući politički stav tadašnjih vlasnika i naručitelja peći iz radionice na Novoj Vesi, ali sugeriraju nam i moguće vrijeme kada su ti pećnjaci izrađeni. Prema dosadašnjim rezultatima istraživanja kvalitetni primjerci pećnjaka za peć s vitezom izrađivani su, ponajprije, za tadašnjeg zagrebačkog biskupa Osvalda Thuza i članove njegove obitelji koja je živjela na današnjem širem zagrebačkom području.¹⁰ Slijedom toga nije nebitan i njegov odnos prema tadašnjim političkim prilikama u Ugarskoj.

Sl. 4.

Sl. 5.

Druga polovica 15. stoljeća obilježena je vladavinom hrvatsko-ugarskog kralja Matije Korvina i njegovim sukobima s Habsburgovcima, Fridrichom III. i Maksimilijanom I. Ti su sukobi iz godine u godinu eskalirali, poglavito od 1459. godine, kad se Fridrich III. okrunio i ugarskom krunom,¹¹ a ne prestaju sve do smrti kralja Matije Korvina u Beču 1490. godine.¹² U tim sukobima biskup Osvald Thuz i njegov brat Ivan najčešće se pojavljuju kao jedni od rijetkih slavonskih velikaša koji podržavaju ugarskoga kralja. Stoga ne čudi da su austrijski grbovi negirani na produktu radionice koja je bila u njegovu posjedu. Svakako su ove peći s vitezom

¹⁰ Mašić, B., 2002.: str. 38.

¹¹ Klaić, N., 1982.: str. 160.

¹² Klaić, V., 1904.: str. 153.

izrađene nakon 1466. godine, kada papa Pavao II., na prijedlog samog kralja, imenuje Osvalda Thuza zagrebačkim biskupom, ili vjerojatnije, poslije 1468. nakon njegova definitivna učvršćivanja na biskupskoj stolici.¹³ Možemo pretpostaviti da su primjerci pećnjaka na kojima je vidljivo negiranje grbova Austrije¹⁴ izrađeni između zakazivanja Sabora Kraljevine Slavonije u listopadu 1480. i kraja siječnja 1481.¹⁵ Naime, u Gradecu i na Kaptolu u to se vrijeme, pred samim kraljem i kraljicom, koji su tu proveli zimu, okupio nemali broj hrvatskih i ugarskih velikaša te možemo pretpostaviti da je bilo potrebno vrlo brzo izraditi peći za grijanje prostorija u kojima će boraviti osobe nimalo sklone Austriji.

Završno razdoblje djelovanja radionice, od 1500.-1510. godine, obilježeno je izradom pećnjaka s karakterističnim motivima za početak 16. stoljeća.¹⁶

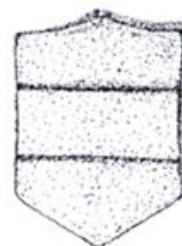
Unutar te grupe pećnjaka, za koje možemo pretpostaviti da su izrađeni za interijere biskupskih palača biskupa Luke Baratina, samo su na jednom tipu aplicirani grbovi.¹⁷ To su dva pećnjaka s prikazom okrunjene muške osobe koja u rukama drži kraljevske insignije, a ispod koje se nalaze tri grba (sl. 6., 7., 8.). Premda su ti pećnjaci u literaturi pripisani razdoblju Fridricha III., moramo napomenuti nekoliko činjenica u prilog tezi da je prikazan njegov sin, car i kralj, Maksimilijan I. (1493.-1519.)¹⁸ Uz činjenice da je peć s istim motivima (ali s drukčijim likovnim rješenjima tih motiva) postavljena oko 1500. godine u kneževskom burgu Tirolu

Sl. 6.

Sl. 7.

Sl. 8.

kraj Merana¹⁹ te da kontekst nalaza, u kojem su u istom arheološkom sloju s ovim pećnjacima pronađeni i pećnjaci s prikazom navještenja (karakterističnim motivom za razdoblje biskupovanja Luke Baratina), sugerira njihovo nastajanje nakon 1500. godine, ključni razlog za pripisivanje ovog pećnjaka tom vladaru bila je činjenica da ovu konstelaciju grbova možemo zateći samo u vrijeme Maksimilijana I. Naime, grb s prikazom hodajućeg lava, viđenog iz desnog profila, u pozadini kojega se nalazi stablo, grb je Brabanta i Lotaringije.²⁰ Premda je naš primjerak (sl. 6.) jedva

¹³ Klaić, N., 1982.: str. 348.

¹⁴ Inv. br. MGZ 753 A, 784 A, 786 A, 794 A, 795 A.

¹⁵ Klaić, V., 1904.: str. 124.

¹⁶ Mašić, B., 2002.: str. 32, 33.

¹⁷ Inv. br. MGZ 778 A, 792 A.

¹⁸ Tamasi, J., 1995.: str. 113, 118.

¹⁹ Franz, R., 1981.: str. 54, Abb.104.

²⁰ Rentzmann, W., 1876.: T. 22, 174.

prepoznatljiv, jasno se razabire lik hodajućeg lava i donji dio stabla. Grb je simbol pokrajina koje u posjed Habsburgovaca dolaze tek ženidbom kralja Maksimilijana I. s Marijom Burgundskom - posljednjom nasljednicom burgundskog vojvodstva. Isti je grb prikazan i na Maksimilijanovu slavlolu u Innsbrucku sa 102 grba pokrajina i zemalja kojima je Maksimilijan I. vladao ili na koje je pretendirao.²¹ Lijevo od njega, kao središnji grb na pećnjaku, nalazi se carski grb s prikazom dvoglavog orla (sl. 7.). Ovaj se grb prvi put pojavio oko 1220. godine, a tipizirani grb Svetoga Rimskoga Carstva postao je nakon 1277. godine u vrijeme vladavine Rudolfa Habsburškog.²² Nadalje, lijevo od carskoga grba nalazi se grb Austrije (sl. 8.). Njegov smještaj na lijevoj (ženskoj) heraldičkoj strani rezultat je, najvjerojatnije, pogreške pri prenošenju predloška na kalup i njegova otiska u glini. Naime, možemo pretpostaviti da je grb Austrije, prema heraldičkim pravilima, trebao stajati na desnoj heraldičkoj (muškoj) strani, a grb koji se veže uz Mariju Burgundsku na lijevoj (ženskoj) heraldičkoj strani.

Možda nije slučajno što je upravo grb vezan uz carevu ženu apliciran upravo na pećnjak. Može se pretpostaviti da peć simbolizira toplinu, dom, itd., te stoga ne začuđuje da se na njoj nalazi grb koji predstavlja vodeću žensku osobu dinastije.

LITERATURA

1. *Baldass, L.*, 1923.: Baldass, Ludwig: Der Künstlerkreis Kaiser Maximilians, A. Schroll, Wien, 1923.
2. *Franz, R.*, 1981.: Franz, Rosemarie: Der Kachelofen, Graz, 1981.
3. *Gall, F.*, 1977.: Gall, Franz: Österreichische Wappenkunde - Handbuch der Wappenwissenschaft, Böhlau Verlag, Wien - Köln - Weimar, 1977.
4. *Klaić, N.*, 1982.: Klaić, Nada: Zagreb u srednjem vijeku, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1982.
5. *Klaić, V.*, 1904.: Klaić, Vjekoslav: Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća, sv. II., dio III., knjižara L. Hartmana (Stj. Kugli), Zagreb, 1904.
6. *Mašić, B.*, 2002.: Mašić, Boris: Kasnogotički pećnjaci s Nove Vesi, katalog izložbe, Muzej grada Zagreba, Zagreb, 2002.
7. *Rentzmann, W.*, 1876.: Rentzmann, W.: Numismatisches Wappen - Lexicon, Berlin, 1876.
8. *Tamasi, J.*, 1995.: Tamasi, Judit: Verwandete Typen im Schweizerischen und Ungarischen Kachelfundmaterial in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts, Ungarisches Landesdenkmalamt, Veszprem, 1995.
9. *Voit, P. - Holl, I.*, 1963.: Voit, P. - Holl, I.: Old Hungarian stove tiles, Budapest, 1963.

²¹ Baldass, L., 1923.: str. 47, Abb. 78.

²² Gall, F., 1977.: str. 40.

*SUMMARY***ARMS ON LATE-GOTHIC STOVE TILES FROM THE ZAGREB WORKSHOP IN NOVA VES**

A workshop for the production of tile stoves was discovered during archaeological research by the Zagreb City Museum on the building site of the Kaptol Centre in Nova Ves, under the conservation control of the City Institute for the Protection of Cultural and Natural Monuments. Similar finds of tile stoves show that this workshop produced stoves from the early 15th century until 1510. It was probably owned by the Zagreb bishops and made stoves for the bishop's palace and the mansions of people close to him.

The heraldic motifs on the stove tiles are linked with the Hapsburg dynasty, and most of them show the arms of Austria and Vienna. In the group of tiles made for so-called knight stoves some tiles are of inferior quality with the arms of Austria and Vienna purposely annulled by round indentations that destroyed the bar on the Austrian arms (Figs. 4, 5). This was made by intervening on the mould from which the tiles were made. These tiles were probably made for stoves built into rooms for the participants of the Assembly of the Kingdom of Slavonia, which was held in Gradec at the beginning of 1481.

The stove tile showing a crowned man, dated between 1500 and 1510, has the arms of Brabant and Lorraine, the imperial arms with the two-headed eagle and the arms of Austria (Figs. 6, 7, 8). As the Hapsburgs acquired Brabant and Lorraine through the marriage of Maximilian I to Mary of Burgundy, the tile probably shows Emperor Maximilian I. The Austrian arms should have been shown on the right heraldic side and the arms of the leading female dynastic figure on the left. This mistake happened when the sketch for the stove tile was transferred to the mould.